

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут української мови НАН України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА
КОНСТАНТИНА ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія

Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство
11 травня 2021 року

Матеріали I Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко.
Харків – Шумен : ХІФТ, 2021. 344 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 5 від 2 червня 2021 року)

ISBN 978-966-1630-51-1

Свідомо про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко О. О., докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко С. І., канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Радчук О.В., докт. філол. наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов; ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
Сюта Г. М., докт. філол. наук, ст. наук. співроб. відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики; Інститут української мови НАН України.

У «Матеріалах» розміщено доповіді українських, болгарських, молдовських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, філософів, мистецтвознавців, які взяли участь у I Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 11 травня 2011 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у філології, історії, дидактиці, філософії освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

© Автори доповідей, 2021
© Дизайн Т. Лисиченко, 2021

Телсжкіна Олеся

СЛОВНИК СТИЛІСТИЧНИХ ПОВТОРІВ:
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД 197

Умрихіна Любов

БАЖАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ІЗ ЧАСТКАМИ *ХАЙ*, *НЕХАЙ*
У ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОМУ ВІЯВІ 204

Ушева Катерина

ВАРИАНТЕН ЯТОВ ИЗГОВОР С ПОВЕЧЕ
ОТ ЕДНА ГЛАСНА ФОНЕМА В ДИАЛЕКТІТЕ ОТ ЮЖНАТА
ПОЛОВИНА НА ЯТОВІЯ ИЗОГЛОСЕН ПОЯС 211

Фурат Олена

ВЕРБАЛЬНИЙ ОБРАЗ ЧОРНОБИЛЯ
В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ
ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 217

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ У СВІТОВОМУ КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ. ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Василенко Яна

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ДЗЕРКАЛАХ
РОМАНТИЧНИХ ЛІТЕРАТУР СЛОВ'ЯНЩИНИ 223

Георгиева Милена

БЪЛГАРСКИТЕ РЕВОЛЮЦИОНЕРИ —
ВЪЗПИТАНИЦИ НА ЮЖНОСЛАВЯНСКИЯ ПАНСИОН
В ГРАД НИКОЛАЕВ 231

Козлова Алла

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ
ТЕМЫ В ПОЭЗИИ ЭЛЬДАРА РЯЗАНОВА 240

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ У СВІТОВОМУ КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ. ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ.

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ДЗЕРКАЛАХ РОМАНТИЧНИХ ЛІТЕРАТУР СЛОВ'ЯНЩИНИ

Василенко Яна

*кандидат філологічних наук, викладач,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
jana.wasylenko@gmail.com*

Козацтво — унікальний прояв історичного буття нашого краю. «Генетичний архетип», що не тільки формував ментальність тутешнього народу в часи становлення нації, не тільки разюче вплинув на саму природу її духовно-культурного буття, а й надалі підтекстно прочитується в тих чи тих явищах і процесах новітньої доби. Присутність його настільки не завжди помітна, наскільки стабільно незмінна. Скажімо, — від названої у 1656 р. арабським мандрівником Павлом Алепським України «Землею козаків» до «Козацької держави» (1995) Валерія Шевчука чи «Республіки козаків» (2005) Григорія Нудьги.

Це в часі. А в просторі тематика й проблематика українського козацтва зримо увійшли в літературне життя інших країн, передусім, зрозуміла річ, наших сусідів — Росії та Польщі, чий долі складно, значимо й поспіль неоднозначно століттями перетиналися з долею і недолею вітчизняного етносу. Утім створене тамтешніми авторами при всіх їхніх художніх здобутках (останніх було чимало) мало більше вторинний, похідний характер, адже вияскравлювалося не так своїм, як відбитим світлом.

Беззаперечним свідоцтвом того є те, що в сусідніх літературах апріорно не існувало питомого, суто свого, наскрізь органічного прологу козацького наративу. Натомість, по-перше, вже з XV-XVI ст. у нас побутував колоритний фольклор з його думами («Козацьке життя», «Козак Голота», «Іван Богун», «Про Сулиму, Павлюка та Яцька Остряницю» та ін.), а також історичними піснями про лицарів степу («Ой на горі огонь горить», «Добrivечір тобі, зелена діброво», «Ой за темними лісами» тощо). А по-друге, вже у вимірі письменницького простору, — постав неоцінимий феномен «Енеїди» (1798) Івана Котляревського — першого друкованого твору, написаного живою українською мовою, що знаменно ввів у культурне життя XIX ст. хоча і травестований, наскрізь гумористичний, однак при всьому тому виписаний з теплом й симпатією образ непогамовної козацької стихії. Тим-то саме романтична доба з її програмним тяжінням до *народності* (фольклору) та *історизму* (сцен призабутої давнини) стала часом кульмінаційного розквіту топосу козаччини.

Першими з українських романтиків, хто звернувся до нього як суто самодостатнього, великого, патріотичного та відповідального виміру, були представники Харківської школи романтиків — молодого об'єднання письменників — Левка Боровиковського («Гайдамаки» (1830), «Бандурист» (1830), «Козак» (1831), «Палій» (1841) та ін.) та Амвросія Метлинського («Бандурист» (1830), «Козак» (1831), «Козак та буря» (1839), «Гетьман» (1839), «Козачая смерть» (1839), «Козачі поминки» (1839) тощо. У цих та інших літераторів-романтиків козак постав органічним складником українського буття, історії, народу, навіть природного довкілля. Безумовно, це один з найбільш задушевних образів українського письменства, символ і розпізнавальний знак останнього. Не випадково він поспіль асоціюється з грізними силами природи,

у чомусь він навіть демонічний, піднятий творчою уявою над часом та обставинами.

Суттєвий інтерес становить індивідуальна інтерпретація козацтва в такого віломого українського суспільного й науково-творчого діяча, як Микола Костомаров: байронічна драма «Сава Чалий» (1838) про козацького полковника. Письменник постає симпатиком українсько-польського зближення, проголошує ідею братнього єднання.

Кульмінаційною фазою розвитку топосу «козаччини» стала творчість Тараса Шевченка. Про Січ і її насельників-козаків він оповів у творах «До Основ'яненка» (1839), «Іржавець» (1847), «Назар Стодоля» (1843), «Чернець» (1847), «Невольник» (1847, 1859), «Ой крикнули сірії гуси» (1849), «Хустина» (1859), «Іван Підкова» (1859), «Тарасова ніч» (1838), «У тієї Катерини» (1867), «Гамалія» (1842), «Гайдамаки» (1841), «У неділеньку у святую» (1848).

Козак — центр персоніфікованого світу поета. Саме з його постаттю безпосередньо зв'язані сповнені пафосу та гуманізму роздуми Кобзаря про долю свого народу, його минуле, сучасне й навіть майбутнє. Шевченко свідомо ідеалізував козацтво: для поета його представники — це справжні лицарі, безкорисні захисники рідного краю, люди величні й водночас героїчні. Вони є носіями ідеалів честі, віри, жертвовності. Тож не випадково останній пристанок бачився йому згідно з козацьким звичаєм — у кургані «серед степу широкого».

Дещо по-іншому писав про козацтво Пантелеймон Куліш, що мотивувалося спробами подолати інерцію романтизму. І коли в «Чорній раді» (1845, 1856) він ще обдаровує козаків симпатією й теплим словом, але вже у своїх пізніших публіцистичних виступах гостро починає критикувати будь-які намагання літературно-художньої (а також політичної) ідеалізації цього унікального

станового типу, який попри все зіграв в діяннях України виняткову роль.

Вершина козацької лінії в романтичному письменстві українсько-російського культурного порубіжжя це, безумовно, творчість Миколи Гоголя, передусім же його знаменита повість «Тарас Бульба» (1835, друга редакція 1842). Тут свою безпосередню роль зіграли як козацький родовід письменника, так і почуття шанобливості до цієї землі та її народу, котре він проніс нерозтраченим через усе життя. Гоголь створив докладний, пластично вивершений образ Запорозької Січі та її представників — бувальців-козаків, зосереджуючись, в основному, на металевих і психологічних особливостях цих типажів. Автор виразно поетизував й ідеалізував козаків, водночас вбачаючи в них шибайголів чи гультяїв, однак підкреслював, що власне вони були єдині справжні герої; надійні захисники рідної землі, віри, самого укладу життя мешканців-степовиків. Крім того, контрастно протиставив пафос героїчного життя запорожців сірості сучасних йому буднів, обезличеності чи то канцелярської, чи то поміщицької Росії — країни «мертвих душ».

Неприхованим козакофільством дихають науково-публіцистичні статті Гоголя «Роздуми Мазепи» (1834–1835), «Про видання історії Малоросійських козаків» (1834), «Погляд на укладання Малоросії» (1834), незавершений роман «Гетьман» й ще такі повісті з циклу «Вечори на хуторі біля Диканьки», як «Страшна помста» (1831), «Ніч перед Різдом» (1831), «Пропала грамота» (бл. 1829–1931).

Прикметно, що українське козацтво ввійшло повноправною, широко розбудованою тематикою в літературний обіг Росії. Априорі зображення його мотивувалося складним комплексом художніх й ідеологічних чинників. Звідси — стереоскопія поданої теми, її справжнє багатоголосся. Так, письменник-декабрист Кіндрат Рилєєв

у своїх творах (думи «Богдан Хмельницький» (1823) та «Петр Великий в Острогжске» (1823), поема «Войнаровский» (1824), вірш «Палей» (1825)) зображує козацьких ватажків як справжніх патріотів своєї Батьківщини, борців за її волю та процвітання. Вони — носії стихії спротиву будь-якій формі суспільного гноблення. Не менш істотним є й те, що образ козацьких гетьманів у російського поета узагальнюється, він не деталізується, а навпаки, художньо абстрагується, й у такому вигляді стає співзвучним актуальним реаліям його доби: тут діяння давноминулі безпосередньо кореспондують з політично-духовним кліматом дореформеної Росії.

Натомість Олександр Пушкін піднімає козацьку тему не як важливу й цікаву саму собою, а як відгалуження теми величі Російської імперії. У поемі «Полтава» (1828) зосереджується на одній з найбільш колоритних постатей козацької історії — гетьмані Іванові Мазепі. Показово, що виходячи з офіційної російської історіософії, поет вкрай негативно оцінює й саму особистість непокірного козацького очільника, і його діяння. Щоправда, критика ведеться передусім з позиції морального осуду, натомість місце дії твору та його головні персонажі відтіняють й звеличують геній Петра І.

До теми українського козацтва зверталися ще й такі російські прозаїки, як Федір Глінка («Зиновий Богдан Хмельницький», 1819), Георгій Аладьїн («Кочубей», 1827), Орест Сомов («Гайдамаки», 1826-1829), Григорій Данилевський («Уманская резня»), Володимир Даль («Савелий Граб», 1842). Із провідних польських романтиків українську лінію (тож завідомо козацьку тематику й проблематику) розвивав уродженець нашого краю Юліуш Словацький. Він натхненно поетизував наш край — «землю степу гладку й рівненьку», у чиїх «блакитних полях» так «сумно душі», вчувається

присутність Бога, бо ж то для нього тут «все цвіте і все в'яне». «Duma ukraińska» (1826), «Żmija» (1832), «Wacław» (1839), «Sen srebrny Salomei» (1844), «Bieniowski» (1841).

У літературі Польщі за часів романтизму існувала так звана «українська школа»: аморфна група другорядних авторів, не пов'язаних із собою ані організаційно, ані програмно, єдино близьких за змістом своїх творів. У переважній більшості вони описували наш край як «креси», тобто як екзотичну етнокультурну провінцію Речі Посполитої, відтак полоноцентрично трактували її історію і козацтво, той соціальний стан, який разюче «випадає» із традиційного укладу їхнього державного укладу, способу життя, національних традицій, врешті самого менталітету.

Один із найвідоміших представників «школи», Антоній Мальчевський уславився поемою «Maria» (1825), яка починається появою вершника-козака, що галопує степом. Твір дихає простором і нічим не обмеженою вольницею. Однак присутні в ньому постаті січовиків не стільки життєподібні, скільки виконують декоративно-екзотичну роль, виступаючи в ролі таких собі символічних посередників між двома світами — шляхетсько-панським й простолюдино-селянським.

Інший підхід до козацького наративу бачимо в поемі Северина Гошинського «Zamek kaniowski» (1828) із виразним впливом «чорного» («готичного») роману, із притаманним тому тяжінням до жахів й усього містичного. Тут — осмислення з позицій трагічного гуманізму кривавих подій Коліївщини. Автор зосереджений на спробі зрозуміти витоки зла в людському світі. Звідси проникнення в темні, інфернальні глибини козацької душі, зображення самого процесу переродження козака в злочинця-гайдамаку.

Лінія козаччини в ліричному доробку Юзефа Богдана Залеського — «Dumka hetmana Kosińskiego» (1823),

«Dumka Mazepu» (1825), «U nas inaczej» (1831), «Duch od stepu» (1836,1841) та ін. — представлена сентиментально-ідилічними творами з виразною меланхолічною нотою, а ще вдалою фольклорною стилізацією. Під пером Залеського козак стає скоріш оперетковою фігурою, позбавленою всього земного, достовірного.

Врешті, розмова про козакофільство польської романтичної літератури неможлива без згадки про той яскравий прояв, яким, поза сумнівами, став для неї наскрізний мотив нібито легендарного українського козака-пророка Вернигори (насправді ж це був штучно створений політичний неоміф) із закликами любові до поляків та підпорядкування їм, як теж без порушення кола безпосередньо пов'язаних з «вернигоризмом» белетристичних (й не тільки) проблем.

Образ таємничого козацького козака-лірника-пророка із запозиченим з фольклору казковим іменем впровадив у літературу свого краю військовий, політичний емісар й графоман в одній особі Міхал Чайковський (Садик-Паша), опублікувавши роман «Wernyhora» (1838). Головний герой — суцільна загадка: «чи козак, чи лях невідомо». Живе відлюдником на одному з островів річки Рось поблизу Корсуня. Є свого роду «українським Нострадамусом» й напередодні польського повстання оголошує свої пророцтва про відродження державності Польщі.

Уже в постромантичну добу цей образ перекочував у твори Люціана Семенського, Анджея Новосельського, Францішка Равіти-Гавронського, Еразма Ізопольського, Станіслава Виспяньського та інших польських літераторів. Йому присвятив своє полотно відомий польський художник Ян Матейко.

Література

1. Алебський П. Україна — земля козаків: Подорожній щоденник. Київ : Ярославів Вал, 2009.
2. Богданова І. Біля джерел українського романтизму. Харків, 2008.
3. Бойко Ю. Український романтизм Центральної і Східної України у його стосунку до західноєвропейської романтики. *Юрій Бойко. Вибране*. Мюнхен, 1974. Т. II. С. 249-268.
4. Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості: *Матеріали міжнародної наукової конференції*. Київ – Запоріжжя, 1997.
5. Нудьга Г. Республіка козаків: (Середньовічна Європа про Січ і козаків). 2-ге вид. Київ : Варта, 2005.
6. Харківська школа романтиків. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2.
7. Шевчук В. Козацька держава: етюди до історії українського державотворення. Київ : Абрис, 1995.
8. Czajkowski M. Wemyhora wieszcz ukraiński. Powieść historyczna z roku 1768, Warszawa: Instytut Wydawniczy «Biblioteka Polska», 1924.
9. Goszczyński S. Zamek kaniowski. Białystok : Zielona sowa, 2004.
10. Malczewski A. Maria. Wrocław-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1958.